
СПОРАЗУМЕНИЯТА ЗА ИЗБОР НА СЪД СПОРЕД ХАГСКАТА КОНВЕНЦИЯ ОТ 2005 Г.

ДАФИНА СЪРБИНОВА*

Катедра „Международно право и международни отношения“

Резюме: Конвенцията за споразуменията относно избор на съд от 2005 г. е сполучлив опит в рамките на Хагската конвенция по международно частно право за приемането на международноправен акт, включващ норми за директна международна компетентност по граждански и търговски дела. Конвенцията съдържа уредба на споразуменията за избор на съд с изключителна компетентност в областта на търговските отношения с международен характер, както и на признаването и изпълнението на съдебните решения на избрания съд, произтичащи от тези споразумения. Видно от предмета и структурата от акта, една от целите, заложи при приемането на Конвенцията е тя да постигне същия резултат при споразуменията за избор на съд и произтичащите съдебни решения, какъвто е постигнат от Нюйоркската конвенция за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения от 1958 г. в областта на арбитражните споразумения и признаването и изпълнението на арбитражните решения.

Статията подлага на анализ основните норми на Хагската конвенция от 2005 г. във връзка с нейното приложно поле, действието на споразуменията за избор на съд върху международната компетентност на съдилищата на договарящите държави, както и признаването и изпълнението на съдебни решения, постановени от избрания съд на договаряща държава. Действието на нормите на Конвенцията е поставено в контекста на глобалния проект за признаване и изпълнение на съдебни решения по търговски дела, както и на взаимодействието с най-важния регионален източник в материята – Регламент (ЕС) №1215/2012. Направена е съпоставка между основни норми на Конвенцията с тези на регламента.

* Главен асистент по международно частно право в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Доктор по право.

Ключови думи: споразумение за избор на съд, международна компетентност, изключителна компетентност, Хагска конвенция за споразуменията относно избор на съд, Регламент (ЕС) №1215/2012, признаване и изпълнение на съдебни решения, граждански и търговски дела.

CHOICE OF COURT AGREEMENTS UNDER THE 2005 HAGUE CONVENTION

DAFINA SARBINOVA**

Department of International Law and International Relations

Abstract: The 2005 Choice of Court Agreements Convention is an example of a successfully adopted international instrument of the Hague Conference on Private International Law regulating direct international jurisdiction in civil and commercial matters. The Convention brings in place an international legal regime for exclusive choice of court agreements between parties to commercial transactions and for recognition and enforcement of judgments resulting from proceedings based on such agreements. Given the scope of application (choice of court agreements and recognition and enforcement of judgments resulting from proceedings based on such agreements) and the structure of the Convention, one of its goals is to achieve results similar to these of the 1958 New York Convention of on Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards in the field of arbitration agreements and the resulting arbitral awards.

In this article an analysis of the key provisions of the 2005 Hague Convention is made – concerning its scope of application, the effect of choice of court agreements and the recognition and enforcement of the judgment made by a court of a Contracting State chosen under an exclusive choice of court agreement. The application of the Convention's provisions is examined in the context of the global-scale project for recognition and enforcement of court judgements in commercial matters and the interaction with the most significant regional instrument on the matter – Regulation (EU) No. 1215/2012. A comparison is made between the key provisions of the Convention and the relevant rules of the EU regulation.

Keywords: choice of court agreements, international jurisdiction, exclusive jurisdiction, Hague Convention on Choice of Court Agreements, Regulation (EU) No. 1215/2012, recognition and enforcement of court judgements, civil and commercial matters

Конвенцията за споразуменията относно избор на съд е приета под егидата на Хагската конференция по международно частно право през 2005 г. („Конвенцията“ или „Хагската конвенция от 2005 г.“) и има за цел да допринесе за

** Senior Assistant Professor in Private International Law, Faculty of Law, University of Sofia “St. Kliment Ohridski”. PhD.

насърчаване на автономията на волята по международните търговски сделки, както и да повиши предвидимостта при съдебното уреждане на спорове по такива сделки. Посредством уеднаквени правни норми относно компетентността и относно признаването и изпълнението на чуждестранни съдебни решения по граждански и търговски дела, Конвенцията осигурява необходимата правна сигурност на страните, че тяхното споразумение за избор на съд ще бъде спазено и че съдебното решение, постановено от избрания съд, ще бъде признато и изпълнено при дела от международен характер¹.

Конвенцията осигурява постигането на три цели като вмениява три основни задължения на съдилищата на договарящите държави. Първо, избраният съд трябва да разгледа спора. Второ, всеки друг съд, който е сезиран със спора, трябва да откаже да го разгледа. Трето, съдебното решение, постановено от избрания съд, трябва да се признае и изпълни². Ясният и предвидим режим на правна уредба в Конвенцията способства за създаването на ефективна основа за международната търговия и инвестиции.

По отношение на всяко едно от тези основни задължения, Конвенцията допуска изключения, в случаите когато гарантирането на правното действие на споразумението за избор на съд отстъпва пред други съображения. Съдът или съдилищата на договаряща държава, посочени в споразумение за избор на съд с изключителна компетентност са длъжни да разгледат спора, с който са сезирани (чл. 5). Избраният съд не може да откаже да упражни компетентността си на основание, че спорът би трябвало да се разгледа от (по-подходящ) съд на друга държава (*forum non conveniens*) или че съд на друга държава е бил сезиран първи (*lis pendens*). Основното изключение от задължението за разглеждане на делото от страна на избрания съд е *недействителността на споразумението, съгласно правото на държавата на избрания съд*, в което се включват и нормите на международното частно право.

Второто основно задължение, закрепено в чл. 6, се свежда до това, че съдът на договаряща държава, различен от избрания от страните, е длъжен да спре или да прекрати производството на основание липса на компетентност, ако бъде сезиран по спор, спрямо който се прилага споразумение за избор на съд с изключителна компетентност. Правилото по чл. 6 е предмет на пет

¹ В този смисъл е Преамбюлът на Конвенцията. Също и при **Hartley**, Т. С. The Hague Choice of Court Convention, – *European Law Review*, 2006, 31(3), р. 414–424. Текстът на Конвенцията на български език е цитиран според Приложение I към Решение на Съвета от 26 февруари 2009 година относно подписване от името на Европейската общност на Конвенцията за споразуменията относно избор на съд (2009/397/ЕО), публикувано в ОВ L 133, 29.5.2009, 1–13.

² Така в Част II(1) на Обяснителен доклад на Trevor Hartley и Masato Dogauchi на Конвенцията от 2005 г., който има характера на официален коментар на разпоредбите ѝ, достъпен на интернет сайта на Хагската конференция по международно частно право (< www.hcch.net >) („Доклада Hartley/ Dogauchi“).

изрични изключения, предвидени в чл. 6, б. „а“, „д“. Според първото изключение, аналогично на посоченото в чл. 5, това задължение отпада, когато споразумението е недействително съгласно правото на държавата на избрания съд, включително нормите на международното частно право. Най-важното от следващите изключения (чл. 6, б. „в“) се отнася до случая, когато придаването на правно действие на споразумението би довело до „очевидна несправедливост или очевидно би противоречало на обществения ред на държавата на сезирания съд“.

Задължението за признаване и изпълнение на съдебното решение, постановено от избрания съд при условията на Конвенцията се обезпечава от чл. 8. Съдебно решение, постановено от съд на договаряща държава, посочен в споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, се признава и изпълнява в другите договарящи държави в съответствие с нормите на Конвенцията. Признаване или изпълнение може да бъде отказано на основанията, посочени в Конвенцията – чл. 9. Измежду тези основания, подобно на чл. 6, б. „а“, е недействителността на споразумението съгласно правото на държавата на избрания съд, с добавката „освен ако избраният съд не е постановил, че споразумението е действително“. Признаването и изпълнението може да бъде отказано също когато това би било очевидно несъвместимо с обществения ред на замолената държава. Други изключения са свързани с връчването на документа за образуване на производството или равностойния документ и измама, свързана с производството.

Разпоредбата на чл. 9 посочва като основание за отказ за признаване и изпълнение наличието на съдебно решение между същите страни, което е несъвместимо със съдебното решение на избрания съд (противоречащо съдебно решение). Разпоредбата третира по различен начин случаите на противоречащо съдебно решение от същата държава като тази, в която е предявен иск за изпълнение на съдебното решение на избрания съд, и случаите на противоречащо съдебно решение от друга държава. В първия случай наличието на противоречащо съдебно решение само по себе си представлява основание за отказ от признаване на съдебното решение на избрания съд. Във втория случай противоречащото съдебно решение трябва да е било постановено преди съдебното решение на избрания съд; както и да се отнася до същия предмет и да отговаря на условията за признаването му в замолената държава.

Разпоредбата на чл. 11 предвижда допълнително изключение. Замоленият съд може да откаже признаване или изпълнение на съдебно решение, ако това съдебно решение присъжда обезщетение, което не обезщетява страната за действително претърпените щети или понесените болки и страдание, а има „наказателен или назидателен характер“.

I. Исторически и нормативен контекст, влизане в сила и договарящи държави по Конвенцията

Преговорите във връзка с подготовката на Конвенцията започват през 1996 г. по предложение на САЩ в рамките на Хагската конференция по международно частно право. На дневен ред тогава е било изготвяно и приемането на Конвенция за признаването и изпълнението на чуждестранни съдебни решения. Първоначално предложеният проект касае приемането на т.нар. „смесена“ конвенция³, в която основанията за компетентност са разделени в три категории. Посочват се списъци с допустими (разрешени) и недопустими (забранени) основания за компетентност, докато третата група основания попадат в т.нар. „сива зона“. Когато съдът е компетентен въз основа на допустимо основание за компетентност, той може да разгледа спора, а постановеното съдебно решение се признава и изпълнява в други договарящи държави съгласно конвенцията. Компетентност при условията на този проект за конвенция не може да се установи съгласно недопустимо (забранено) основание за компетентност. По принцип може да се установи компетентност на съдилища според основание от „сивата зона“, но тогава нормите за признаването и изпълнението по конвенцията не се прилагат към постановеното съдебно решение.

С напредъка на работата по проекта за конвенция става ясно, че текст на такава „смесен“ тип конвенция, който да е удовлетворителен както за САЩ, така и за ЕС, няма да може да се изготви в разумен срок. Основната причина за това са различаващите се възгледи относно допустимите основания за международна компетентност, които са правила за директна компетентност. Приемането на международна конвенция, съдържаща норми за директната международна компетентност (такава, която се отнася както до преценката на съда дали е международно компетентен да разгледа и реши делото, така и при преценката на компетентността в производството по екзекватура) предполага близост в позициите на договарящите държавите по отношение на основанията за учредяване на международна компетентност, а такава например, тогава не е могла да се постигне между европейските държави и САЩ относно основаниято за учредяването на генерална юрисдикция (‘doing business’ jurisdiction) на американските съдилища⁴. Като спасителен изход от създалата се ситуация се приема изготвянето на Хагската конвенцията от 2005 г., коя-

³ **Von Mehren**, A. T. Recognition and Enforcement of Foreign Judgments: A New Approach for the Hague Conference. *Law & Contemporary Problems*, issue 57/1994, p. 271.

⁴ За неуспялата проекто-конвенция повече данни може да се намерят в доклада на Peter Nygh and Fausto Pocar, Report on the preliminary draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters (Preliminary Document No 11 of August 2000 for the attention of the Nineteenth Session of June 2001), достъпен на Интернет сайта на Хагската конференция по международно частно право (< www.hcch.net >).

то ограничава значително обхвата на проекта единствено до учредяването на компетентност въз основа на споразуменията за избор на изключително компетентен съд в областта на търговските отношения с международен характер, както и признаването и изпълнението на съдебните решения, произтичащи от тези споразумения.

Конвенцията е в сила от 1 декември 2015 г. след депозирането на акта за одобряване ѝ от страна на Европейския съюз (ЕС), който е вторият инструмент за приемане съгласно условията за влизане в сила⁵. Конвенцията⁶ допуска регионална организация за икономическа интеграция (РОИИ), каквато е ЕС, съставена от суверенни държави и имаща компетентност по някои или по всички въпроси, уредени от Конвенцията, да подпише, приеме, утвърди или да се присъедини към нея. Такава регионална организация за икономическа интеграция има права и задължения на договаряща държава. В Решението на Съвета от 4 декември 2014 г. за одобряване от името на Европейския съюз на Хагската конвенция от 30 юни 2005 г. за споразуменията относно избор на съд (2014/887/ЕС)⁷ изрично се посочва, че Конвенцията засяга вторичното законодателство на Съюза относно компетентността въз основа на избора на страните и относно признаването и изпълнението на произтичащите съдебни решения (основно това е Регламент (ЕС) № 1215/2012 г.), поради което Съюзът упражнява компетентност по всички въпроси, уредени от Конвенцията, а държавите членки са обвързани по силата на одобрението ѝ от Съюза⁸. Поради това, че Конвенцията става част от правото на ЕС, Съдът на ЕС има правомощия да тълкува нормите на Конвенцията по задължителен за националните съдилища и други органи начин⁹.

Освен ЕС (включително всички държавите членки)¹⁰, понастоящем Конвенцията са прилага също така от Мексико¹¹, Сингапур¹², Черна Гора¹³ и Обединеното кралство¹⁴. Конвенцията е подписана, без да е влязла на този етап

⁵ Чл. 31.

⁶ Чл. 29.

⁷ Публикувано в ОВ L 353, 10.12.2014, 5–8.

⁸ Пар. 4–6 от решението във вр. с чл. 216(2) от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС).

⁹ Това тълкуване би трябвало да бъде в допълнение към коментара на разпоредбите на Конвенцията в Доклада Hartley/ Dogauchi.

¹⁰ За държавите членки, Конвенцията се прилага от 1.10.2015 г., без Дания, за която Конвенцията действа от 1.09.2018 г.

¹¹ От 1.10.2015 г.

¹² От 1.10.2016 г.

¹³ От 1.08.2018 г.

¹⁴ Конвенцията се прилага от 1.10.2015 г. за Обединеното кралство като държава членка. След излизането си от ЕС, Обединеното кралство се присъедини към Конвенцията на собствено основание като суверенна държава, считано от 01.01.2021 г. като по този начин се осигурява непрекъснато действие на международния акт за Обединеното кралство.

в сила, от Китай¹⁵, Израел¹⁶, Северна Македония¹⁷, Украйна¹⁸ и САЩ¹⁹. Географският обхват на Конвенцията е измерител за нейния успех и нарастването му ще доведе до по-голяма правна сигурност по отношение на зачитането на споразуменията за избор на съд и признаването и изпълнението на произтичащите от тях съдебни решения. Това се налага от заложената амбиция при подготовката на Хагската конвенция от 2005 г., тя да постигне същия резултат при споразуменията за избора на съд и произтичащите съдебни решения, какъвто е постигнат от Конвенцията за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения, съставена през 1958 г. в Ню Йорк, в областта на арбитражните решения и произтичащите от тях арбитражни решения. Подобен резултат е невъзможен без разширяване на географския обхват на Хагската конвенция от 2005 г. Друг фактор, който препятства засилването на значението на Конвенцията е наличието на утвърдени актове на регионално ниво (какъвто е Регламент (ЕС) № 1215/2012²⁰ в рамките на ЕС), които имат припокриващ се предметен обхват с Конвенцията, докато това не е така в областта на международния арбитраж, където Нюйоркската конвенция от 1958 г. няма такава конкуренция²¹.

Хагската конвенция относно споразуменията за избор на съд има за цел да създаде задължителна правна уредба относно действието на споразуменията за избор на изключително компетентен съд по търговски дела с международен характер и признаването и изпълнението на съдебни решения, постановени от избрания съд²². Уредбата на споразуменията за избор на съд в Регламент

¹⁵ На 12.09.2017 г.

¹⁶ На 3.03.2021 г.

¹⁷ На 9.12.2019 г.

¹⁸ На 21.03.2016 г.

¹⁹ На 19.01.2009 г.

²⁰ Регламент (ЕС) № 1215/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2012 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (преработен текст), публикуван в ОВ L 351, 20.12.2012, с. 1–32.

²¹ Европейската конвенция за външнотърговски арбитраж от 1961 г. не е истински конкурент на Нюйоркската конвенция от 1958 г., доколкото последната има по-широко приложно поле като не поставя изискване за наличието на различна националност както на страните по арбитражното споразумение, така и на страните по арбитражното решение. Широкото приложно поле и по-големият брой договарящи държави по Нюйоркската конвенция от 1958 г. в сравнение с Европейската конвенция от 1961 г., я правят първия международноправен източник с по-голяма практическа значимост. Самата Европейска конвенция няма такава претенция, според чл. X(7), тя не засяга „валидността на многостранните и двустранните споразумения за арбитраж, които са сключени или ще бъдат сключени от договарящите държави“.

²² Общо за Конвенцията: **Hartley, T.** Choice of Court Agreements under the European and International Instruments. Oxford University Press, 2013; **Brand, R. A. and P. M. Herrup.** The 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements: Commentary and Documents.

(ЕС) № 1215/2012 е съобразена с тази по Конвенцията, за да осигури по-добра координация и да осигури едновременното спазване и зачитане на юрисдикционните споразумения както в регионален, така и в глобален мащаб²³. Тази промяна се изразява в уеднаквяване на приложимото право към материалната действителност на споразуменията за избор на съд и отклонението в правилото от *lis pendens* в полза на първа преценка на действителността на споразумението от страна на избрания съд. Правилата за координация между нормите на Хагската конвенция от 2005 г. и Регламент (ЕС) № 1215/2012 са определени като формиращи „многопластов“, „разностранен“ и функциониращ на различни скорости регионален и международен правен ред²⁴.

Конвенцията²⁵ има предимство пред Регламент (ЕС) № 1215/2012, в случай на действителна несъвместимост на уредбата в двата акта, освен (а) когато никоя от страните не пребивава постоянно в договаряща държава, която не е държава членка на ЕС; както и (б) по отношение на признаването и изпълнението на съдебни решения в рамките на ЕС. Регламентът има приоритет над Хагската конвенция от 2005 г., в случаите при които и двете страни имат местоживееене в държава членка; както и когато никоя от страните по делото не пребивава в договаряща държава. Ако поне една от страните обаче пребивава в договаряща държава, Конвенцията ще намери приложение. Така например, ако българско и английско дружество изберат холандски съд да разгледа делото им, Конвенцията ще намери приложение, а ако споразумението е сключено между българско и френско дружество, Регламентът ще има приоритет. Признаването и изпълнението на съдебно решение с произход от държава членка в друга държава членка винаги става при условията на Регламента.

Cambridge University Press, 2008; **Beaumont**, P. Hague Choice of Court Agreements Convention 2005: Background, Negotiations, Analysis and Current Status. (2009) 5. – *Journal of Private International Law*; **Schulz**, A. The Hague Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements. (2006) 2. – *Journal of Private International Law*; **Thiele**, C. The Hague Convention on Choice of Court Agreements: Was It Worth the Effort?, In: Eckart Gottschalk and others (eds). Conflict of Laws in a Globalized World. Cambridge University Press, 2007.

²³ Както се посочва в пар. 5 от Решението на Съвета за одобряване на присъединяването на ЕС към Конвенцията „С приемането на Регламент (ЕС) № 1215/2012 Съюзът проправи пътя за одобряването на конвенцията, от името на Съюза, като осигури съгласуваност между правилата на Съюза относно избора на съд по граждански и търговски дела и правилата на конвенцията“.

²⁴ **Mills**, A. Variable Geometry, Peer Governance, and the Public International Perspective on Private International Law. In: H. Muir Watt and D. P. Fernandez Arroyo (eds), *Private International Law and Global Governance*. Oxford University Press, 2014, p. 245.

²⁵ Чл. 26(6) и пар. 267 от Доклада Hartley/ Dogauchi. Действителната несъвместимост при прилагането на двата акта в конкретна ситуация трябва да води до различни резултати. Когато това не е така, и двата акта могат да се прилагат. Привидната несъвместимост може да бъде решена чрез подходящо тълкуване – чл. 26(1).

През 2012 г. проектът относно съдебните решения в рамките на Хагската конференция по международно частно право е възобновен, което има за резултат приемането на Конвенцията от 2019 г. за признаването и изпълнението на чуждестранни решения по граждански и търговски дела („Хагската конвенция от 2019 г.“). Тази конвенция има за цел да уреди единствено отношения, свързани с признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (без да засяга въпроса за директната компетентност), когато не е налице споразумение за избор на съд, и по този начин допълва действието на Хагската конвенция от 2005 г.²⁶ Хагската конвенция от 2019 г. се стреми да създаде ефективна система от правила за признаване и изпълнение на съдебни решения по граждански и търговски дела при условия, които са компромисни и не създават противоречия между правните системи на договарящите държави.

Конвенцията осигурява признаването и изпълнението на съдебни решения, които отговарят на условията на чл. 5 и чл. 6 от акта, като изрично в чл. 7 се посочват основанията, на които може да се откаже признаване и изпълнение. С оглед на това да не създава затруднения пред движението на съдебни решения при действието на други актове, конвенцията не препятства договарящите държави да признават и изпълняват чуждестранни съдебни решения и при условията на тяхното национално право или на други международни актове, когато в тях е предвиден по-либерален режим – чл. 15 и чл. 23. Единствено отстъпление от последното правило е въведеното в чл. 6 изключително основание за признаване и изпълнение на съдебните решения, касаещи вещни права върху недвижими имоти.

По този начин, като се дава възможност договарящите държави да прилагат по-либералната си уредба, Конвенцията задава само общ минимален стандарт, който допуска движението на съдебни решения и при други условия. Разпоредбите на чл. 2 и чл. 18 допълнително стесняват приложното поле на конвенцията като изключват или допускат изключването на определени отношения в областта на гражданската и търговската материя от нейното действие. Възприемането на този минималистичен подход цели привличането на възможно най-широк кръг от договарящи държави²⁷. Конвенцията от 2019 г. е подписана от Коста Рика, Израел, Русия, Украйна, САЩ и Уругвай. След присъединяването на ЕС и ратификацията ѝ от страна на Украйна, Хагската конвенция от 2019 г. при условията на чл. 28(1) трябва да влезе в сила на

²⁶ Така в параграф 20 от Обяснителен доклад на Francisco Garcimartín и Geneviève Saumier на Конвенцията от 2019 г., достъпен на интернет сайта на Хагската конференция по международно частно право (< www.hcch.net >) („Доклада Garcimartín/ Saumier“).

²⁷ **Wilderspin, M., L. Vyskoka.** The 2019 Hague Judgments Convention through European lenses. *Nederlands Internationaal Privaatrecht*, Vol. 1 (2020), p. 34–49.

1.09.2023 г., като тогава ще прояви действие (поне) между ЕС (включително държавите членки, без Дания) и Украйна.

II. Приложно поле

Конвенцията от 2005 г. се прилага за хипотези с международен елемент към споразуменията за избор на изключително компетентен съд по граждански или търговски дела (чл. 1). Това определяне на приложното поле на Конвенцията показва, че то е ограничено в три аспекта – наличие на международен елемент; споразумението предоставя изключителна компетентност на избрания съд (освен при условията на чл. 22); прилага се само за граждански и търговски дела.

Освен това с оглед на действието на Конвенцията *във времето*, чл. 16 поставя допълнително двойко условие: (по пар. 1) споразумението за избор на съд с изключителна компетентност да е сключено след нейното влизане в сила за държавата на избрания съд; както и (по пар. 2) производството по спора да е започнало преди нейното влизане в сила за държавата на сезирания съд. Когато производството е образувано в държавата на избрания съд, основното правило от чл. 16(1) е единственото приложимо правило. Когато обаче производството е образувано в друга държава (когато се прилагат разпоредбите на чл. 6 или тези относно признаването и изпълнението по глава III), трябва да се изпълни и допълнителното правило, посочено в чл. 16(2). Конвенцията не се прилага, ако производството е започнало преди нейното влизане в сила за държавата на сезирания съд. Когато бъде предявен иск пред съд, различен от избрания съд, Конвенцията се прилага, когато а) споразумението за избор на съд е сключено след влизането в сила на Конвенцията за държавата на избрания съд и също така б) производството е започнало след влизането на Конвенцията в сила за държавата, в която е образувано производството²⁸.

²⁸ С оглед на това, че Обединеното кралство е договаряща държава по Конвенцията от 1 октомври 2015 г. по силата на статута си на държава членка на ЕС, а впоследствие след излизането си от ЕС се присъединява като самостоятелна държава от 1 януари 2021 г., се поставя въпросът коя е действителната дата, от която се счита, че Конвенцията е в сила за Обединеното кралство. По-конкретно в известна несигурност са поставени споразуменията за избор на английски съд, сключени между 1 октомври 2015 и 1 януари 2021 г. Позицията на Обединеното кралство и на Хагската конференция по международно частно право е, че Обединеното кралство трябва да се счита непрекъснато за договаряща държава от 1 октомври 2015 г., докато тази на Европейската Комисия (без задължителен характер за националните съдилища на държавите членки) е, че Обединеното кралство става договаряща държава от момента, в който се присъединява като самостоятелна държава – https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/brexit_files/info_site/civil_justice_en.pdf

1. Териториален обхват

За целите на определяне на компетентния съд, хипотезата е с международен елемент, освен ако страните пребивават²⁹ в една и съща договаряща държава и ако отношенията между страните и всички елементи, които се отнасят до спора, независимо от местонахождението на избрания съд, са свързани единствено с тази държава. Това означава, че ако и двете страни по договора пребивават в България, договорът е сключен и трябва да се изпълни в България, изборът на страните на английски съд да разгледа и реши техния спор, не вмениява задължение за този съд по чл. 5 да разгледа и реши делото. Разбира се избраният съд може да разгледа и реши делото като приеме, че е компетентен да го направи въз основа на норми от вътрешното си право.

По отношение на признаването и изпълнението на съдебни решения, хипотезата е с международен елемент, ако се търси признаване или изпълнение на *чуждо* съдебно решение. Това означава, че и при спор без международен елемент съгласно чл. 1(2), съдебното решение може да придобие международен елемент, ако трябва да бъде признато или изпълнено в друга договаряща държава. Този подход за определяне на понятието „международен“ би могъл да бъде значим в практиката, тъй като ответникът може да премести своите активи извън България. Двете различни определения на понятието „международен“ имат за цел да гарантират този резултат³⁰.

Това разграничение има и други последици. Ако (в ситуацията, която във всяко друго отношение е свързано единствено с България) две лица, пребиваващи в България, изберат английски съд и едно от тях съди другото там и получи съдебно решение, спорът придобива международен елемент, ако бъде предявен иск за изпълнение на съдебното решение в друга договаря-

²⁹ В разпоредбата на чл. 4(2) се съдържа определение на понятието за пребиваване в договаряща държава на образувание или лице, различно от физическо лице. За такова място се счита държавата: (а) в която се намира седалището им по устав; (б) съобразно със законодателството на която са учредени или създадени; (в) в която се намира централното им управление; (г) в която се намира основното им място на дейност. Конвенционната квалификация преднамерено обхваща всички основни критерии за определяне на пребиваването, които са прилагат както от държавите от системата на общото право, така и на тези, принадлежащи към континенталната правна система. Това разнообразие на алтернативно зададени релевантни критерии води до възможността за определяне на хипотезата като такава с международен елемент от страна на една договаряща държава, а от друга договаряща държава като изцяло вътрешна (включително в рамките на държавите членки на ЕС). Понятието за пребиваване има значение за прилагането на чл. 1(2) (определение на иск с международен елемент за целите на компетентността), чл. 20 (някои изключения във връзка с признаването и изпълнението) и чл. 26 (връзка и съотношение на Конвенцията с други международни инструменти). По отношение на понятието за пребиваване на физически лица, Конвенцията не съдържа квалификация, което насочва към квалификация според правото на съда.

³⁰ Пар. 45–48 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

ща държава. Съгласно Конвенцията английското съдебно решение трябва да получи изпълнение в България, освен ако българският съд не е постановил несъвместимо съдебно решение по производство между същите страни или ако България (в случая ЕС като РОИИ със статут на договаряща държава по Конвенцията) е направила декларация съгласно чл. 20. Според тази разпоредба, договаряща държава може да декларира, че нейните съдилища могат да откажат да признаят или да изпълнят съдебно решение, постановено от съд на друга договаряща държава, ако страните пребивават в държавата, до която е отправена молбата, и отношенията между страните, както и всички други отнасящи се до спора елементи, различни от местонахождението на избрания съд, са свързани единствено с държавата, до която е отправена молбата. ЕС не е направила такава декларация по чл. 20 от Конвенцията.

Споразуменията за избор на съд, предмет на Конвенцията, са тези, които учредяват изключителна компетентност на избрания съд. Принципното ограничаване на Конвенцията до споразуменията за избор на изключително компетентен съд и изключването на споразуменията, с които се учредява не-изключителна компетентност на съда на повече от една държава се обосновава с избягване на проблемите, които иначе биха възникнали с паралелните производства. Разпоредбата на чл. 5, според която избраният съд е длъжен да разгледа делото, не може да се прилага в този си вид към споразумения за избор на съд при условията на неизключителна компетентност, тъй като съд, различен от избрания, може да бъде сезиран пръв и да разгледа делото на друго основание за компетентност (напр. местоживеене на ответника), ако в споразумението за избор на съд не е определен изключително компетентен съд.

Тези съображения, свързани с решаването на проблема с паралелните производства, нямат същото отражение на етапа на признаването и изпълнението на съдебни решения. Поради това, при определени условия разпоредбата на чл. 22 позволява на договарящите държави да правят реципрочни декларации, с които разпоредбите на Конвенцията по отношение на признаването и изпълнението обхващат и споразумения за избор на съд при условията на неизключителна компетентност. Договаряща държава може да декларира, че нейните съдилища ще признават и изпълняват съдебни решения, постановени от съдилища на други договарящи държави, посочени в споразумение за избор на съд и в което за целите на решаване на спорове, които са възникнали или могат да възникнат във връзка с дадено правоотношение, се посочват съдът или съдилищата на една или повече договарящи държави (споразумения за избор на съд без изключителна компетентност)³¹.

Разпоредбата на чл. 25 от Регламент (ЕС) № 1215/2012 допуска споразуменията за избор на съд при условията на неизключителна компетентност, ако това изрично е уговорено. При тези споразумения страните избират като неиз-

³¹ На този етап такава декларация по чл. 22 не е направена от договаряща държава.

ключително компетентен съда на повече от една държава членка или избират съд на държава членка, без да дерогират компетентността на съдилищата, които биха били компетентни да разгледат спора въз основа на други норми на Регламента. В този случай потенциално може да възникне въпросът за паралелните производства. Тогава е от значение пред кой съд се оспорва действителността на споразумението. Ако този въпрос се постави пред определения за компетентен със споразумението съд, този съд трябва да приеме, че е компетентен освен ако споразумението е недействително според право на този съд. Ако е сезиран съд, който не е определен като компетентен в споразумението, този съд трябва да се приеме за компетентен ако споразумението е недействително според правото на всеки един от пророгираните национални съдилища в споразумението. Така например, ако са избрани съдилищата на Германия и съдилищата на Гърция в едно неизключително споразумение за избор на съд, сезираният български съд, който е компетентен на друго основание по Регламента, ще направи преценка за действителността на споразумението, като съобрази едновременно германското и гръцкото право за материалната действителност, включително нормите на международното частно право.

2. Предметен обхват

Ограничаването на Конвенцията до граждански и търговски дела има за основна цел да изключи от приложното поле на акта публичното и наказателното право. Понятието трябва да се тълкува като такова със самостоятелно и автономно за Конвенцията значение, като се съобрази насочеността на акта предимно към търговските дела. При ограничаване на гражданските и търговските дела от тези, които имат основно публичноправен характер, съдилищата на държавите членки биха могли да вземат под внимание обширната практика на Съда на ЕС относно понятието „граждански и търговски дела“ по Регламент (ЕС) № 1215/2012. Трябва обаче да се отчитат и възможните различия в понятието предвид характера и целите на двата акта, както и частично различаващите се материи, които влизат в предметния обхват на Конвенцията и Регламента.

Конвенцията е ориентирана предимно към търговските отношения с международен характер като изрично и изцяло изключва от предметния си обхват потребителските и трудовите договори. Разпоредбата на чл. 2(1), б. „а“ предвижда, че Конвенцията не се прилага към споразумения за избор на съд с изключителна компетентност, по които страна е физическо лице, чиито действия са насочени основно за постигане на цели от личен, семеен или битов характер (потребител). Това изключение обхваща споразумения както между потребител и лице, различно от потребител (търговец или лице, което извършва стопанска дейност), така и споразумения между двама потребители³². Раз-

³² Пар. 50 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

поредбата на чл. 2(1), б. „б“ изключва от приложното поле на споразуменията за избор на съд, свързани с индивидуални или колективни трудови договори.

Другите, посочени в чл. 2(2) правоотношения са изключени от предметния обхват на Конвенцията само ако съставляват основен предмет на производството, но не и ако имат преюдициален характер, представляват предварителен въпрос и не са основен предмет на спора. Ако въпрос, посочен в параграф 2, има характер на средство за защита, това не води до изключване на спора от приложното поле на Конвенцията, ако този въпрос не е основен предмет на спора (чл. 2(3)). Изключенията по чл. 2(2) имат разнообразен характер. Те са мотивирани от съображения като обществен интерес, правните очаквания на трети страни или правната сигурност, които не допускат определяне на компетентния съд само от страните по спора. По отношение на някои от изключените материи, традиционно се предвижда изключителна компетентност или има други международноправни източници, които ги уреждат³³.

При условията на чл. 21, договаряща държава може да направи декларация, че Конвенцията няма да се прилага към конкретен въпрос. Държавата, която прави такава декларация, гарантира, че обхватът на декларацията не надхвърля необходимото и конкретният въпрос, който се изключва, е ясно и точно определен. Ако определено дело засяга такъв конкретен въпрос, Конвенцията няма да се прилага от съда на договарящата държава, направила декларацията. Съдът на тази договаряща държава няма задължение да откаже да разгледа делото, ако има споразумение за избор на съд на друга договаряща държава, нито е длъжен да разгледа делото, ако страните са избрали съда на тази държава. Не съществува и задължение за съда на договарящата държава,

³³ Изключенията се отнасят до (а.) статуса или правоспособността или дееспособността на физическите лица; (б) задълженията за издръжка; (в) семейноправни въпроси, включително режима на собственост на съпрузите и други права или задължения, произтичащи от брак или подобни взаимоотношения; (г) завещания и наследяване; (д) неплатежоспособност, споразумения с кредиторите и подобни въпроси; (е) превоз на пътници и товари; (ж) замърсяване на морските води, ограничаване на отговорността при морски иски, общи аварии и спешни операции по теглене и спасяване; (з) нарушаване на конкуренцията; (и) отговорност за вреди от използването на ядрена енергия; (й) иски, свързани с телесни повреди и произтичащите от тях нематериални вреди, предявени от физически лица или от тяхно име; (к) иски с извъндоговорно основание и които се основават на отговорност за вреди от непозволено увреждане на вещи; (л) вещни права върху недвижимо имущество и наеми от недвижимо имущество; (м) действителност, недействителност или прекратяване на юридически лица и действителност на решенията на техните органи; (н) действителност на права върху интелектуална собственост, различни от авторското право и сродните му права; (о) нарушение на права върху интелектуална собственост, различни от авторското право и сродните му права, освен при споровете относно нарушение, при които основанието на иска е нарушение на договор между страните, който има за предмет такива права, или при които основанието на иска би могло да бъде такова нарушение на договора; (п) действителност на вписванията в публичните регистри.

направила декларацията, да признае и изпълни решение с произход от друга договаряща държава, което се отнася до този въпрос. Тази декларация не е с еднопосочни последици. Когато споразумение за избор на съд с изключителна компетентност посочва съдилищата на направилата декларация държава, другите договарящи държави също няма да прилагат Конвенцията – нямат задължение да откажат да гледат делото по този въпрос в полза на избрания съд на направилата декларация държава, нито да признават и изпълняват решенията на съда на тази държава.

Декларация по чл. 21 от Конвенцията е направил ЕС с Решението на Съвета от 4 декември 2014 година за одобряване от името на Европейския съюз на Хагската конвенция от 30 юни 2005 г. за споразуменията относно избор на съд (2014/887/ЕС) по отношение на застрахователните договори. В декларацията се посочва, че изключването следва да бъде ограничено до необходимото за защита на интересите на по-слабите страни по застрахователни договори, поради което не обхваща презастрахователните договори и договорите за големи рискове.

Целта на декларацията е да се запазят защитните норми за международна компетентност в полза на титуляря на полицата, застрахованото лице или трето ползващо се лице при дела, свързани със застраховане съгласно Регламент (ЕС) №1215/2012. Разпоредбата на чл. 15 от регламента, третира застрахователните договори по подобен начин като потребителските и индивидуалните трудови договори. Споразуменията за избор на съд към тези договори са действителни само ако са сключени след възникването на спора и в някои допълнителни хипотези, при които не би следвало да се стигне до несправедлив резултат за по-слабата страна. Без наличието на такава защита за по-слабата страна, застрахователите ще използват по принцип по-силната си договорна позиция, за да включат клауза за избор на съд, пред който застрахованото или третото ползващо се лице би било затруднено да предяви иска си. Тази защита проявява действие не само когато застрахователните договори се сключват от потребители, но и от търговци. Декларацията на ЕС по чл. 21 има за цел да гарантира, че защитата предоставена на тези лица от Регламент (ЕС) №1215/2012, няма да бъде отменена от Хагската конвенция от 2005 г.³⁴

³⁴ Според първоначалния проект на декларацията, застрахователните договори трябвало да се изключат единствено в случай че застрахованият или третото ползващото се лице имат местоживее в държава членка на ЕС. Това положение обаче би било в противоречие с чл. 21 от Конвенцията, който допуска изключване от предметния обхват единствено на конкретен „въпрос“ (материя), но не и с оглед на местоживееето на страните. Т. **Hartley**. Choice of Court Agreements under ..., 2015 Online update 1 – Coming into force of the Hague Convention, N-3-4.

III. Изисквания към действителността на споразуменията за избор на съд

1. Споразумения за избор на съд с изключителна компетентност

Конвенцията се прилага само за споразумения за избор на съд, които учредяват изключителна компетентност³⁵. Разпоредбата на чл. 3(а) съдържа определение на понятието за „споразумение за избор на съд с изключителна компетентност“ за целите на Конвенцията. То е споразумение, сключено между две или повече страни, което отговаря на изискванията за формална действителност по Конвенцията и което посочва за решаването на спорове, които са възникнали или могат да възникнат във връзка с определено правоотношение, съдилищата на една договаряща държава или едно или няколко определени съдилища на една договаряща държава, като по този начин *изключва компетентността на всеки друг съд*.

Разпоредбата поставя пет изисквания към споразумението за избор на съд. Първото, според Обяснителния доклад Hartley/ Dogauchi е да има споразумение между страните, а не просто едностранен акт. Съществуването на споразумение се предполага³⁶, ако са налице основните стандартни фактически предпоставки за наличието на съгласие. Ако те не са налице, сезираният съд може да приеме, че Конвенцията не се прилага, без да е длъжен да установява и прилага право на избрания съд³⁷.

Това становище е подложено на критика в рамките на Конвенцията³⁸. Тя се изразява в това, че възприемането на тази концепция води до въвеждането на различни критерии за преценка на постигнатото съгласие от тези по приложимо право. Хагската конвенция от 2005 г. съдържа пълния набор от норми за преценка на действителността на споразумението. Материалната действителност на споразуменията по Конвенцията се урежда от правото на

³⁵ Освен ако е направена декларация от договаряща държава при условията на чл. 22, която е от значение само в етапа на признаване и изпълнение на съдебното решение.

³⁶ Пар. 94–95 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

³⁷ Това разбиране е в съответствие със съществуващата практика на Съда на ЕС по Регламент (ЕС) №1215/2012 и по-специално с предхождащата редакция на Регламент (ЕО) №44/2001 (чл. 23), в която не се прави препращане към правото на избрания съд, а се застъпва разбирането за конструирането на автономни критерии за постигането на съгласие от страните между засегнатите правни системи на държавите членки, които се отнасят до позитивните основания за формиране за постигането на съгласие. U. **Magnus in Magnus/Mankowski**. *European Commentaries on Private International Law. Brussels Ibis Regulation*, 2016, p. 627–628.

³⁸ P. **Beaumont**. *Op.cit.*, p. 138–40 и **Ahmed**, M. and P. **Beaumont**. Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on choice of court agreements and its relationship with the Brussels I recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT. – *Journal of Private International Law*, 2017, Vol. 13, № 2, p. 386–410.

държавата на избрания съд, включително неговите норми на международното частно право³⁹, формалната действителност се определя по изрично зададени конвенционни критерии⁴⁰, докато въпросът за дееспособността на страните се урежда също от правото на сезирания съд (включително неговите норми на международното частно право)⁴¹.

Споразумението за избор на съд по Конвенцията трябва да води до *изключителна* компетентност (чл. 3, б. „а“) – това е така, както когато в споразумението се посочват общо съдилищата на една договаряща държава, така и определени (две или повече) съдилища в рамките на една договаряща държава. Споразумението се счита за изключително, освен ако страните изрично не са уговорили друго. Пример за такова споразумение, би била хипотезата, в която страните избират за компетентен например : (i) френския съд; или (ii) търговския съд в Париж, Франция; или (iii) алтернативно търговския съд в Париж или търговския съд в Бордо. Единственото ограничение е избраният съд или съдилища да се намират в една и съща договаряща държава.

Едновременното уговаряне на изключителна и неизключителна международна компетентност се използва в практиката при споразуменията за избор на съд, които са по-благоприятни за една от страните (т.нар. *асиметрични или едностранни* споразумения за избор на съд за разлика от тези, които са реципрочни). Едностранна (асиметрична) е клаузата за избор на съд, която учредява неизключителна международна компетентност на съдилищата на няколко държави в полза на една от страните и изключителна компетентност за съда на една държава, задължителна за насрещната страна. Такива едностранни клаузи например се включват в договорите за паричен заем при наличието на международен елемент. На банките се предоставя възможност да предявят иск срещу заемателя (по своя преценка) както пред избрания със споразумението съд, така и пред всеки друг съд, който е компетентен да разгледа делото на друго основание (например, съдът по местоживееето на ответника или по местоизпълнение на задължението), докато заемателят може да предяви иск само пред избрания съд. Такова споразумение за избор на съд е изключително що се отнася до заемателя и неизключително за банката. Въпреки наличието на изолирана национална съдебна практика в обратната посока, асиметричните споразумения за избор на съд са действителни по Регламент (ЕС) № 1215/2012⁴².

Асиметричните споразумения за избор на съд са изключени от обхвата на Хагската конвенция от 2005 г.⁴³ Въпреки че не се поставя изискване страните

³⁹ Чл. 5(1).

⁴⁰ Чл. 3(в).

⁴¹ Чл. 2(2)(а).

⁴² **Сърбинова**. Дафина. Действителни ли са едностранните юрисдикционни клаузи? – *Търговско и облигационно право*, 2013, № 7, 27–40.

⁴³ В този смисъл е и докладвано решение на гръцкия съд: nr. 3106/2019 на първоинстанционния съд в Пирея, Гърция (достъпно на: <https://assets.hcch.net/docs/29e704e3-4a20->

по юрисдикционното споразумение да разполагат с едни и същи права, на дипломатическата сесия при изготвянето на текста на Конвенцията изрично е изразено разбирането, че споразумението трябва да има изключителен характер по отношение на всички страни по споразумението и независимо от това коя страна започва производството⁴⁴.

2. Изисквания към формалната действителност

Изискванията към формалната действителност на споразумението за избор на съд са посочени в чл. 3(в). Всяко споразумение за избор на съд с изключителна компетентност трябва да бъде сключено или документирано: (i) писмено; или (ii) чрез всяко друго средство за комуникация, което позволява последващо ползване на информацията. Това са необходимите и достатъчни условия за формалната действителност на споразумението по Конвенцията и вътрешното право на договарящи държави не може да поставят допълнителни формални изисквания относно това споразумението да е изготвено на определен език, шрифтът на който е написано споразумението да бъде със същата видимост като останалите клаузи на договора и т.н.

Когато споразумението е в писмена форма, неговата формална действителност не се определя от това дали то е подписано, макар че липсата на подпис би могла да затрудни доказването, че действително е постигнато съгласие между страните. Целта на другата допустима форма по буква „в“ – сключване или документиране на споразумението чрез всяко друго средство за комуникация, което позволява последващо ползване на информацията, се отнася както до електронните средства за комуникация, включително електронните съобщения (електронните писма), така и до други стандартни форми на комуникация, например чрез факс⁴⁵. Последното изискване за формална действителност на споразумението е идентично с възприетото в чл. 25, пар. 2 от Регламент (ЕС) №1215/2012, като и двете норми имат своя първоизточник в чл. 6(1) в Модела – закон на УНСИТРАЛ за електронната търговия от 1996 г.

За разлика от текста на чл. 25, пар.1 от Регламент (ЕС) №1215/2012, в който е използван изразът „потвърдено с писмени доказателства“, Конвенцията в чл. 3, говори за „сключване и документиране на споразумението“. Възприетият изказ има за цел да избегне тълкуване, според което посочената форма е за доказване. Формалните изисквания за действителност на споразумението не

4a65-93db-68fbbd9c8650.pdf). В обратния смисъл, а именно, за включване на асиметричните споразумения за избор на съд в обхвата на Конвенция са решенията на английския съд по делата Etihad Airways PJSC v Prof. Dr Lucas Flother [2019]. EWHC 3107 (Comm) и Commerzbank Aktiengesellschaft v Liquimar Tankers Management Inc [2017] EWHC 161 (Comm).

⁴⁴ Пар. 101 от Доклада Hartley/ Dogauchi; Hartley, T. Choice of Court Agreements under ..., p. 143.

⁴⁵ Пар. 109 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

трябва да се тълкуват стриктно⁴⁶, както това се прави в по-старата практика на Съда на ЕС по делата *Salotti срещу Rüwa*⁴⁷ и *Segoura срещу Banakdarian*⁴⁸. В този контекст споразумение за избор на съд, включено като клауза в общите условия на договора, принтирани на гърба на документа, ако другата страна е трябвало да може да предположи, че трябва да погледне там, удовлетворява изискването за писмена форма по Конвенцията, също както и представянето на допълнителен документ, в който фигурира споразумение за избор на съд, в случай че насрещната страна не е възразила срещу споразумението. Този по-либерален подход в сравнение с възприетия от Съда на ЕС по Регламент (ЕС) №1215/2012 се счита за оправдан, доколкото Конвенцията е насочена основно към търговските отношения с международен характер.

В текста на чл. 3, б. „в“ се утвърждава принципът за независимостта на споразумението за избор на съд от останалите клаузи на договора, в който е включено. Споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, което съставлява част от договор, се счита за споразумение, което е независимо от останалите разпоредби на договора. Действителността на споразумението за избор на съд с изключителна компетентност не може да бъде оспорвана единствено на основание недействителността на договора.

3. Материална действителност

Разпоредбата на чл. 5 изрично посочва, че приложимо към материалната действителност на споразумението е правото на държавата на избрания съд. Избраният със споразумението съд на договаряща държава е изключително компетентен да реши спора, до който се отнася споразумението, „освен ако споразумението е нищожно съгласно правото на тази държава“.

Това правило се потвърждава и в разпоредбата на чл. 6, б. „а“. Съд на договаряща държава, различен от избрания от страните, е длъжен да спре или да прекрати производството на основание липса на компетентност, ако бъде сезиран по спор, спрямо който се прилага споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, освен ако „споразумението е нищожно съгласно правото на държавата на избрания съд“. На етапа признаване и изпълнение на произтичащото съдебно решение, правилото също намира приложение. Според чл. 9, б. „а“, признаване и изпълнение на съдебното решение може да бъде отказано, ако „споразумението е нищожно съгласно правото на държавата на избрания съд, освен ако избраният съд не е постановил, че споразумението е действително“. Замоленият съд не може да замени решението за действителността на споразумението на избрания съд със свое собствено (различ-

⁴⁶ **Brand**, R. A. and P. M. **Herrup**. The 2005 Hague Convention on ..., p. 45–46.

⁴⁷ Дело C-24/6, *Estasis Salotti di Colni Aimò e Gianmario Colzani s.n.c. срещу Rüwa Polstereimaschinen GmbH* [1976] ECLI: ECLI:EU:C:1976:177

⁴⁸ Дело C-25/76, *Galleries Segoura Sprl срещу Societe Rahim Banakdarian* Case [1976] ECLI:EU:C:1976:178. В този смисъл *Hartley*, T. *Choice of Court Agreements under ...*, p. 164.

но) решение. Целта на това изрично уточнение е да се избегне потенциално противоречащи си решения относно действителността на споразумението от съдилищата на различни договарящи държави⁴⁹.

При действието на Регламент (ЕС) №1215/2012, когато избраният съд е сезиран втори по време и пророгационното споразумение му предоставя изключителна компетентност, всеки друг съд на държава членка, който е сезиран първи, трябва да спре производството и накрая да се откаже от компетентността, ако избраният съд приеме, че е компетентен да разгледа делото – чл. 31, пар. 2 и пар. 3. Тази уредба е нова за регламента и представлява изключение от правилото за *lis pendens*, което дава предимство на първия сезиран по време съд. Възприета е, за да се постигне съответствие с Хагската конвенция от 2005 г., както и да се предотврати злоупотребата с правилото за висящ процес.

За разлика от Конвенцията обаче, Регламент (ЕС) №1215/2012 не предвижда недействителността на споразумението за избор на съд като изрично основание за отказ от признаване и изпълнение на съдебно решение с произход от друга държава членка⁵⁰. Практиката на Съда на ЕС отдава предимство на правната сигурност и доверието в правораздавателните системи на държавите членки пред съобразяването на волята на страните. Следвайки тези приоритети, се допуска решението, постановено от първия сезиран съд, който погрешно е приел, че е международно компетентен при наличието на валидно споразумение за избор на друг съд, да бъде признато и допуснато до изпълнение в държавите членки.

Споразумението за избор на съд, макар и поставено на предни позиции в йерархията от основания за учредяване на компетентност, не намира достатъчна защита в цялостната система от норми по регламента. Оказва се, че някоя от страните по пророгационното споразумение може сравнително лесно да заобиколи неговото действие и това поведение няма доведе до санкция от нормите за екзекватурата във връзка с постановеното съдебно решение. В този смисъл, се твърди, че споразумението за избор на съд по Регламента има относителен приоритет. Избраният съд не разполага с възможности да утвърди споразумението за избор на съд, когато първи е сезиран съдът на друга държава членка и той е приел, че е компетентен⁵¹.

Използваното в българската езикова версия понятие „нищожно“ по отношение на споразумението, трябва да се разбира в контекста на по-широкия термин „недействително“⁵². Недействителността по чл. 5 се отнася само и

⁴⁹ Пар. 183 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

⁵⁰ Чл. 45. Това е обяснено с оглед изключително лимитираните основания за отказ при действието на регламента.

⁵¹ Тези констатации намират подкрепа в решението на Съда на ЕС по Дело C-116/02, Erich Gasser GmbH срещу MISAT Srl [2003] ECLI:EU:C:2003:657.

⁵² Това следва и от двете паралелни официални езикови версии, изготвени в рамките на Хагската конференция по международно частно право на английски и френски език. На английски език е използван изразът „null and void“, а на френски – „nul“.

единствено до материалната действителност на споразумението, и не засяга изискванията към формалната действителност, които са посочени изрично в текста на чл. 3, б. „в“ от Конвенцията и не зависят от никое национално право. Основанията за недействителност на споразуменията според правото на държавата, чиито съд е избран за изключително компетентен, включва такива общоприети основания като грешка, измама, принуда или липса на представителна власт. Подобно е разграничението, което се прави между действието на основанията за материална и формална действителност на споразуменията за избор на съд по Регламент (ЕС) № 1215/2012, включително според практиката на Съда на ЕС⁵³.

В приложимото право към материалната действителност на споразумението за избор на съд по Конвенцията се включват и нормите на международното частно право на избрания съд. Това означава, че ако според стълкновителните норми за определяне на приложимото право на сезирания съд на държава членка, действителността на споразумението се определя от приложимото право като цяло към договора. Ако това право е определено от страните чрез избор на приложимо право и то е правото на трета държава, това означава че и спрямо действителността на споразумението за избор на съд, трябва да се приложи правото на тази трета държава, а не правото на съда. До такова разрешение относно преценката на материалната действителност на споразумението трябва да стигне и съдът на друга договаряща държава, която е сезирана със спор, по който е избран съд на договаряща държава. Такова препращане се допуска и от Регламент (ЕС) № 1215/2012. Разпоредбата на чл. 25 не съдържа изчерпателна уредба на материалната действителност на споразумението за избор на съд, а отправя към националното право на сезирания съд като цяло, включително стълкновителните норми на това право⁵⁴.

На практика, това означава, че ако според правото на избрания съд на договаряща държава, материалната действителност на споразумението се определя от приложимото право към договора и страните не са избрали друго приложимо право към пророгационното споразумение, то това право ще се прилага и за клаузата за избор на съд. В този случай, въпреки че чл. 1, пар. 2, б. „д“ от Регламент Рим I⁵⁵ изключва от приложното си поле споразуменията за избор на съд, доколкото този акт се прилага по отношение на приложимото право към договора, същото право следва да се приеме като приложимо и по отношение на споразумението за избор на съд.

⁵³ Дело 150/80, *Elefanten Schuh GmbH срещу Pierre Jacqmain* [1981] ECLI: ECLI:EU:C:1981:148, т. 51.

⁵⁴ Така в пар. 20 от съобразителната част на регламента, която има за цел да съгласува уредбата с тази по чл. 6(a) от Хагската конвенция от 2005 г.

⁵⁵ Регламент (ЕО) № 593/2008 на Европейския парламент и на Съвета от 17 юни 2008 година относно приложимото право към договорни задължения (Рим I).

4. Дееспособност на страните

В Конвенцията са включени специални норми относно дееспособността на страните да сключат споразумение за избор на съд. Дееспособността на страните е поставена потенциално на двойна проверка, освен когато преценката се прави от избрания съд. От една страна, дееспособността се съобразява съгласно правото на държавата на сезирания съд (*lex fori*), когато е сезиран съд на държава, различен от избрания от страните, с оглед задължението на този съд да спре или прекрати производството на основание липса на компетентност при условията на чл. 6. От друга, на етапа на признаване и изпълнение на произтичащото съдебно решение, преценката на дееспособността се прави от гледна точка на *правото на замолената държава* – чл. 9, б. „б“.

В рамките на преговорите по Конвенцията се стига до заключение, че е прекалено амбициозно да се въведе еднакво стълкновително правило, обвързващо всички договарящи държави относно дееспособността; поради което съгласно чл. 6, б. „б“ сезираният съд прилага към този въпрос нормите на собственото си право. Тъй като липсата на дееспособност ще доведе и до недействителност на споразумението с оглед на член 6, б. „а“, това означава, че дееспособността се определя *както* от правото на избрания съд, *така и* от правото на сезирания съд. Ако страната е била неспособна да сключи споразумението съгласно правото на някоя от посочените държави (на избрания и на сезирания съд), сезираният съд няма задължение да спре или прекрати производството. Същото се прилага и когато преценката се прави от съда на замолената държава в производството на признаване и изпълнение на произтичащото решение. Страните трябва да се дееспособни както според приложимото право към материалната действителност на споразумението по чл. 9, б. „а“, така и според правото на замоления съд.

В приложимото право към дееспособността, се включват и нормите на международното частно право, което дава възможност на сезирания съд да приложи стълкновителните норми на своето право за определяне на дееспособността, което ще има за резултат прилагането на неговото материално вътрешно право или прилагането на материалното право на трета държава. В българското право стълкновителните норми за определянето на правоспособността и дееспособността се намират в КМЧП, глава пета, доколкото тези въпроси са извън предметния обхват на Регламент Рим I.

IV. Действие на споразумението за избор на съд

1. Действие спрямо избрания съд (пророгационно действие)

Разпоредбата на чл. 5(1) от Конвенцията вменява задължение на съда, посочен в споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, да приеме, че е компетентен за да реши спора, по отношение на който се прилага

споразумението. Общоприложимо изключение от принципното правило, че избраният съд трябва да разгледа делото, се отнася до недействителността на споразумението за избор на съд според правото на държавата на избрания съд (включително неговите норми на международното частно право).

Съгласно чл. 5(2) избраният съд не може да откаже да упражни компетентността си на основание, че спорът би трябвало да се разгледа от съд на друга държава. Сравнителноправно съществуват два правни института, въз основа на които сезираният съд може да спре или прекрати делото, с оглед на това спорът да бъде решен от съд на друга държава. Първият е *forum non conveniens*. Този институт се прилага основно в държавите, чиито системи се основават на общото право⁵⁶ и се изразява в това сезираният съд да спре или да прекрати производството, ако смята, че по-подходящ да реши спора би бил друг съд. Спирането или прекратяването на производство е по преценка на сезирания съд и включва разглеждане на всички релевантни факти и обстоятелства по конкретния спор. Прилагането на института на *forum non conveniens* става независимо от това дали съдебното производство е започнало в другия съд.

Другият институт се основава на състоянието, свързано с наличието на висящ процес (*lis pendens*). Той се прилага най-вече от държавите, чиито системи се основават на римското право и е приложим в държавите от континенталната правна система. Той изисква от съда да спре или прекрати производството, ако друг съд е бил сезиран пръв по спор между същите страни и със същия предмет⁵⁷. Този принцип не се прилага по преценка на съда, не включва съвкупно разглеждане на относимите факти и обстоятелство, за да се определи по-подходящият съд, и се прилага само когато в другия съд вече е образувано съдебно производство. Разпоредбата на чл. 5(2) не дава възможност за прилагането на който и да е било от тези два института от съд на договаряща държава, в случай че е налице действително споразумение за избор на съд в полза на съда на друга договаряща държава⁵⁸.

⁵⁶ Съдът на ЕС е установил несъвместимостта на концепцията на английските съдилища за *forum non conveniens* със системата от правни норми на Регламент (ЕС) №1215/2012 и тяхното прилагане от съдилищата на държавите членки в дело C-281/02, Owusu срещу Jackson and Others [2005] ECLI:EU:C:2005:120.

⁵⁷ Това правило е възприето като основно за решаване на проблема с паралелните производства в Регламент (ЕС) №1215/2012. Изключение е въведено единствено при пророгационните споразумения. Когато избраният съд е сезиран втори по време и пророгационното споразумение му предоставя изключителна компетентност, всеки друг съд на държава членка, който е сезиран първи, трябва да спре производството и накрая да се откаже от компетентността, ако избраният съд приеме, че е компетентен да разгледа делото – чл. 31, пар. 2 и 3.

⁵⁸ Пар. 134 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

Правилото по чл. 5 не засяга нормите от вътрешното право относно компетентността (подсъдността) с оглед на предмета или цената на иска. Изразът „компетентност по предмета на спора“ се отнася до разделянето на подсъдността между отделните съдилища на една и съща държава въз основа на предмета на спора. Това понятие няма отношение към въпроса съдилищата на коя държава ще разгледат спора, а какъв вид съд в рамките на дадена държава ще го разгледа. Например могат да съществуват специализирани съдилища по дела, свързани с разводи, данъци или патенти. Следователно специализиран съд по данъчни въпроси няма да е компетентен по предмета на спора, когато става въпрос за иск за нарушение на задължения по договор. Дори страните да сключат споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, в което посочват такъв съд, той няма да бъде длъжен съгласно Конвенцията да разгледа спора, ако това не съответства на вътрешноправните норми за определяне на подсъдността.

Конвенцията не засяга нормите на гражданския процес с вътрешноправен произход, които не са свързани с международната компетентност или признаването и изпълнението на чуждестранни съдебни решения. В контекста на българското гражданско процесуално право, това означава, че посредством споразумението за избор на съд не могат да се дерогират нормите на Гражданския процесуален кодекс относно родовата и местната подсъдност по граждански дела.

2. Действие спрямо съдилищата, които не са избрани (дерогационно действие)

Разпоредбата на чл. 6 предвижда задължение за съд на договаряща държава, различен от избрания от страните, да спре или да прекрати производството на основание липса на компетентност (при наличие на определени изключения), ако бъде сезиран със спор, спрямо който се прилага споразумение за избор на съд с изключителна компетентност. Сезираният съд на договаряща държава, трябва да се откаже от компетентността си да разгледа делото в полза на избрания съд при наличието на определени условия: (1.) споразумението за избор на съд е в полза на съд на друга договаряща държава; (2.) споразумението за избор на съд е действително; (3) споразумението учредява изключителна компетентност на избрания съд; (4) спорното правоотношение попада в обхвата на споразумението за избор на съд; (5) спорното правоотношение попада в обхвата на Конвенцията.

В допълнение, за разлика от Регламент (ЕС) №1215/2012, Конвенцията въвежда няколко изключения (извън недействителността на споразумението, което вече беше разгледано) от задължението на сезираният съд да се откаже от компетентност в полза на избрания съд. Предвидените изключения от задължението по чл. 6 кореспондират на тези по чл. II(3) от Ню Йоркската Кон-

венция от 1958 г. за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения⁵⁹. Изключенията, предвидени в б. „а“ и „б“ са в голяма степен стандартни, докато тези по б. „в“ и „г“ са предвидени да се прилагат „единствено в изключителни случаи“⁶⁰.

Първото изключение от задължението на сезирания съд да се откаже да разглежда делото в полза на избрания е споразумението за избор на съд да е „нищожно съгласно правото на държавата на избрания съд“ – чл. 6, б. „а“. Това правило е същото като посоченото в чл. 5(1). Разликата между двете норми се състои в съда, който прави преценката за действителността и в двата случая – според правото на държавата на избрания съд. Второто изключение се отнася до липсата на способност на една от страните да сключи споразумението съгласно правото на държавата на сезирания съд. Както вече беше отбелязано способността на страните е подчинена на двоен тест – според правото на държавата на избрания съд (доколкото този въпрос попада в обхвата на преценката за действителност на споразумението за избор на съд по чл. 6, б. „а“), както и според правото на държавата на сезирания съд по чл. 6, б. „б“.

Според третото изключение по чл. 6, б. „в“, сезираният съд може да не се откаже да разгледа делото, ако придаването на правно действие на споразумението би довело до *явна несправедливост или явно би противоречало на обществения ред* на държавата на сезирания съд. Това изключение трябва да се прилага „само при извънредни ситуации“. По принцип наличието на явна несправедливост би довело и до явно противоречие с обществения ред на държавата на сезирания съд. Все пак може да съществуват случаи, при които явната несправедливост за една от страните по договора, може да не доведе до явно противоречие с обществения ред, поради което и двете хипотези са възприети в разпоредбата. Понятието за явна несправедливост се отнася до случаи, в които страната няма да има достъп до справедлив процес поради наличието на предубеденост или зависимост от страна на правораздавателния орган, или корупция.

Според четвъртото изключение по чл. 6, б. „г“, сезираният съд може да не се откаже да разгледа делото и когато поради извънредни причини, които са извън контрола на страните, *споразумението не може да бъде разумно изпълнено*. Целта на това изключение е да се прилага към дела, в които е невъзможно да се образува производство пред избрания съд. Образуването на производство не трябва непременно да е абсолютно невъзможно, но ситуацията трябва да е извънредна. Например, когато в държавата на избрания съд се води война и съдилищата ѝ не работят. Друг пример е когато избраният съд вече не съществува или е бил променен толкова сериозно, че вече не може да се счита за същият съд. Това изключение има за основание принципа за фун-

⁵⁹ **Hartley**, T. Choice of Court Agreements under ..., p. 183.

⁶⁰ Пар. 148 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

даментална промяна на обстоятелствата (*rebus sic stantibus*) като изключение от правилото за обвързващата сила на първоначално сключения договор. Последното основание се отнася до хипотезата, в която *избраният съд реши да не разглежда спора* – чл. 6, б. „д“.

Ако е налице някое от посочените изключения, задължението на сезирания съд по Конвенцията да се откаже да разгледа делото отпада. От друга страна, въпросът дали сезираният съд ще разгледа делото, с което е сезиран, зависи от приложимите норми относно компетентността на съда според собственото му право, което по отношение на държавите членки на ЕС, включва и източниците с произход от правото на ЕС, измежду които основно място има Регламент (ЕС) №1215/2012.

Налагането на привременни и обезпечителни мерки не влиза в приложното поле на Конвенцията – чл. 7. Изборът на съд при условията на Конвенцията не означава, че само този съд е компетентен и по въпроса за налагане на привременни и обезпечителни мерки. Конвенцията нито изисква, нито пречатства налагането, отказа за налагане или прекратяването на привременни и обезпечителни мерки от съд на договаряща държава. Тя не засяга и възможността една от страните по споразумението да поиска налагането на такива мерки. Привременните и обезпечителни мерки могат да се отнасят до разпореждане за „замразяване“ на активите на ответника (запор, възбрана), налагане на мярка, забраняваща на ответника да извърши определено действие, което би могло да застраши упражняването на правата на ищеца, разпореждане за събиране на доказателства. Целта на привременните и обезпечителни мерки е да обезпечи позицията на една от страните по споразумението за избор на съд, която има намерение да започне или е започнала защита на правата си по съдебен ред⁶¹.

Съдът, който налага привременни и обезпечителни мерки го прави съгласно собственото си право. Съдът, избран от страните със споразумението за избор на съд, може на общо основание да наложи всякакви привременни мерки, които счита за подходящи. Ако привременна мярка, която е наложена от този съд, стане постоянна, съгласно Конвенцията тя ще подлежи на изпълнение в други договарящи държави. Ако е само временна, тя няма да представлява

⁶¹ Първоинстанционният английски съд по делото *Motacus Constructions Limited v. Paolo Castelli S.P.A.* [2021] EWHC 356 (TCC) приема, че споразумението за избор на съд при условията на изключителна компетентност в полза на парижките съдилища (Франция) в договор за строителни работи, които се извършват в Лондон, не възпрепятства английския съд да издаде решение (без провеждане на пълно производство – т.нар. summary judgement), с което да утвърди акта на английския правоприлагащ орган в областта на строителните спорове. Това се приема за допустимо, защото актът на органа, който решава спорове в областта на строителството по силата на специален закон (Housing Grants, Construction and Regeneration Act 1996) представлява привременна и обезпечителна мярка по чл. 7 от иначе приетата за приложима в случая Хагска конвенция от 2005 г.

„съдебно решение“ по чл. 4(1)⁶². В случай че избраният съд е постановил съдебно решение, което трябва да бъде признато и изпълнено в друга договаряща държава, в която са били вече наложени привременни мерки, замолената държава има задължение по чл. 8 да отмени тези привременни мерки (ако продължават да са в сила), доколкото те са несъвместими с постановеното в съдебното решение на избрания съд. Например ако съд, различен от избрания съд, разпореди замразяване на активи с цел обезпечение на претендирано от ищеца право, но избраният съд постанови, че ищецът няма такова право, разпоредилният „замразяването“ съд трябва да го отмени, ако съдебното решение на избрания съд подлежи на признаване съгласно Конвенцията, и разпоредилният замразяването съд бъде замолен да признае съдебното решение⁶³.

V. Признаване и изпълнение

1. Общи положения – чл. 8

Съдебно решение, постановено от съд на договаряща държава, посочен в споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, се признава и изпълнява в другите договарящи държави в съответствие с правилата на Конвенцията – чл. 8(1)⁶⁴. Признаване и/или изпълнение на съдебното решение може да бъде отказано единствено на основанията, които са посочени в Конвенцията⁶⁵. Не се допуска замоленият съд да преразглежда по същество съдебно решение, постановено от съда по произход⁶⁶. Той е обвързан от фактическите констатации, въз основа на които съдът по произход е основал своята компетентност⁶⁷, освен ако решението е постановено неприсъствено – чл. 8(2).

⁶² Под „съдебно решение“ се разбира решение по същество на делото.

⁶³ Пар. 162–163 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

⁶⁴ Чл. 12 приравнява спогодби, одобрени от съд на договаряща държава, посочен в споразумение за избор на съд с изключителна компетентност, или сключени пред такъв съд по време на производството, които подлежат на изпълнение по същия ред като съдебно решение в държавата по произход, на съдебно решение с оглед на изпълнението им по реда на Конвенцията.

⁶⁵ Сингапурски съд с решение по делото *Ermgassen & Co Ltd v Sixcap Financials Pte Ltd* от 19.06.2018 г. за първи път е признал и допуснал до изпълнение в Сингапур съдебно решение на английски съд, по което сезираният съд е приел компетентността си въз основа на изключително споразумение за избор на съд, при действието на Хагската конвенция от 2005 г.

⁶⁶ Освен доколкото това е необходимо за прилагането на разпоредбите на глава III от Конвенцията.

⁶⁷ Тук под компетентност се разбира изрично, според пар. 165–166 от Доклада Hartley/ Dogauchi, компетентност, основана на споразумението за избор на съд. Ако компетентността е приета на друго основание – например местоживеенето на ответника, задължителността на фактическите констатации на съда по произход на съдебното решение от-

По отношение на основанията за отказ от признаване и изпълнение в чл. 9, б. в), г) и д), които не са свързани с определянето на компетентността на избрания съд, а с обществения ред и процесуалната справедливост, сезираният съд прави преценката, в съответствие с тези букви – дали ответникът е бил уведомен; дали е налице измама; или дали процесът е бил справедлив, независимо от констатациите на съда по произход⁶⁸.

Съдебно решение се признава, единствено ако то поражда действие в държавата по произход и се изпълнява, единствено ако подлежи на изпълнение в държавата по произход – чл. 8(3). В допълнение чл. 8(4) предвижда, че признаването или изпълнението може да бъдат отложени или отказани, ако съдебното решение се обжалва в държавата по произход или ако срокът за обжалване по общия ред не е изтекъл. Отказът не препятства последващо подаване на молба за признаване или за изпълнение на съдебното решение

Ако производството първоначално е било заведено пред съда, посочен в споразумението за избор на съд, но този съд го е прехвърлил на друг съд *в същата държава*, което е позволено от чл. 5(3)⁶⁹, задължението за признаване на съдебното решение проявява действие. В този случай обаче може да бъде отказано признаването или изпълнението на съдебно решение срещу страна, която своевременно се е противопоставила на прехвърлянето в държавата по произход – чл. 8(5). Признаването може да се откаже само в полза на лицето, възразило срещу прехвърлянето. Ако едната страна възрази срещу прехвърлянето, но съдът, на който е прехвърлено делото, постанови решение в полза на тази страна, другата страна не може да се противопостави на признаването и изпълнението на основание, че делото не е трябвало да бъде прехвърлено, тъй като тя не е възразила срещу прехвърлянето.

пада. Според Доклада Hartley/ Dogauchi, Конвенцията в частта си относно признаването и изпълнението на съдебни решения, се прилага и по отношение на такива решения, по които избраният съд на договаряща държава е приел компетентността си на друго основание (напр. местоживее на ответника), но при наличието на действително споразумение за избор на този съд относно спорното правоотношение. Това означава, че когато съдът по произход е основал своята компетентност на споразумението за избор на съд, разпоредбата се прилага към фактически констатации, свързани с формалната и материалната действителност на споразумението, включително правоспособността на страните според правото на държавата на избрания съд. Сезираният с искане за признаване и изпълнение съд на договаряща държава, обаче не е обвързан от правната квалификация на тези факти, направена от съда по произход.

⁶⁸ Например, констатацията от съда по произход, че не е взел подкуп не обвързва съда, сезиран с искане за признаване и изпълнение на съдебното решение.

⁶⁹ В този случай избраният съд трябва да има право на преценка дали да прехвърли делото, ако е задължен да го направи, тази разпоредба не проявява действие.

2. Основания за отказ от признаване и изпълнение – чл. 9

Съдебното решение, постановено от избрания съд трябва да бъде признато и изпълнено, освен ако не се установи някое от основанията за отказ по чл. 9. В случай че такова е налице, сезираният съд на договаряща държава не е длъжен да признае и изпълни решението. На първо място признаването и изпълнението може да бъдат отказани, ако *споразумението за избор на съд е „нищожно съгласно правото на държавата на избрания съд“*, освен ако избраният съд не е постановил, че споразумението е действително – чл. 9, б. „а“. Целта на последното допълнение е да се избегнат противоречащи си решения относно действителността на споразумението между отделните договарящи държави – всички те са длъжни да прилагат правото на държавата на избрания съд, както и да зачитат всяко решение по този въпрос, постановено от този съд.

Второто изключение по чл. 9, б. „б“ се отнася до *неспособността на страните да сключат споразумението за избор на съд* съгласно правото на замолената държава, което включва и нормите на международното частно право. Разпоредбата на чл. 9(б) следва формулировката, използвана в чл. 6, б. „б“, но в разглежданата хипотеза способността на страните се преценява от гледна точка на съда, сезиран с искането за признаване и изпълнение по неговото право. Когато се съобразява дали страната по споразумението е способна съгласно правото на държавата на избрания съд, сезираният съд е обвързан от решението по този въпрос на този съд (чл. 9, б. „а“). Това не е така, когато замоленият съд преценява дали страна е дееспособна по правото на сезирания съд. И в двата случая обаче сезираният съд е обвързан от всички релевантни констатации относно фактите на съда по произход (освен ако решението е постановено неприсъствено).

Третото основание, посочено в чл. 9, б. „в“, при което може да се откаже признаване и изпълнение на решението се отнася до *надлежното уведомяване на ответника*. То включва две основания. Първото по б. „в“, подточка i), е свързано с интересите на ответника; докато второто по б. „в“, подточка ii), е свързано с интересите на държавата, в която се извършва уведомяването⁷⁰.

Според чл. 9, б. „в“, подточка i) признаване и изпълнение на решението може да бъде отказано ако документът за образуване на производството или равностоен документ, съдържащ основните елементи на иска не е бил връчен на ответника в необходимия срок и по начин, който би му позволил да организира своята защита. Това правило не се прилага ако все пак ответникът, въпреки че не е бил надлежно уведомен, се е явил и е представил своята защита, без да оспорва уведомяването пред съда по произход, в случай че законодателството на държавата на произход позволява уведомяването да бъде оспорвано. Това допълнение към правилото има за цел да мотивира ответника

⁷⁰ Пар. 185 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

да направи своите възражения в рамките на първоначалното производство, а не впоследствие в производството по екзекватура.

Разпоредбата на чл. 9, б. „в“, подточка ii) предоставя защита на държавата, в която се извършва уведомяването като поставя изискването документът за образуване на производството да е бил връчен на ответника в замолената държава по начин, несъвместим с основните принципи за връчването на документи в тази държава. Част от държавите, основно тези, чиито системи са основани на общото право, не възразяват срещу връчването на призовки и други съдебни документи на тяхната територия без участието на техни държавни органи, доколкото това действие се квалифицира като „предаване на информация“. Сравнителноправно, други държави приемат връчването на документи за образуване на производството (въобще на съдебни документи) за официално действие, свързано с упражняване на публичноправни функции и смятат, че суверенитетът им е нарушен, ако чуждестранна искова молба (и други съдебни документи) бъде връчена на тяхната територия без тяхно разрешение. Такова разрешение се предоставя чрез международноправен акт, в което се определя приложимата процедура⁷¹. Тази група от държави (включително и в България), биха могли да не признаят и изпълнят чуждестранно съдебно решение, ако искът е бил връчен на тяхната територия по начин, който не е в съответствие с приложимите международноправни и вътрешноправни източници.

Съгласно чл. 9, б. „г“ признаването или изпълнението може да бъде отказано, ако съдебното решение е получено чрез *измама, свързана с производството*. Измамата може да е във връзка с подкупването на съдия или свидетел от страна в производството или укриването на доказателства. В повечето договарящи държави тези въпроси биха могли да бъдат сведени до основанието, свързано с обществен ред, но доколкото това не е така по отношение на всички държави, в разпоредбата на чл. 9 се включва и самостоятелно основание за отказ от признаване и изпълнение, във връзка с измамата, свързана с производството⁷².

Следващото основание по чл. 9, б. „г“ се отнася до *обществения ред*. Признаването или изпълнението на съдебно решение може да бъде отказано ако това би било явно несъвместимо с обществения ред на замолената държава. Разпоредбата конкретизира, че това се отнася по-специално до случаите, в които конкретното производство, по което е постановено съдебното решение, е несъвместимо с *основните принципи на процесуална справедливост* на дър-

⁷¹ Основният международноправен акт в материята е Хагската конвенция от 15 ноември 1965 г. за връчване в чужбина на съдебни и извънсъдебни документи по граждански или търговски дела. В рамките на ЕС, при условията на по-тясно сътрудничество между съдилищата на държавите членки за тази цел се прилага Регламент (ЕС) 2020/1784 от 25 ноември 2020 година относно връчване в държавите членки на съдебни и извънсъдебни документи по граждански или търговски дела („връчване на документи“).

⁷² Hartley, T. Choice of Court Agreements under ..., p. 201.

жавата, в която се търси признаване и изпълнение. Това допълнение обаче не цели да ограничи действието на понятието за обществен ред по Конвенцията до неговите процесуални аспекти. Материалноправният обществен ред също е включен в основанието по буква „г“.

Шестото изключение по Конвенцията от задължението за признаване и изпълнение на съдебно решение, се отнася до *несъвместимите съдебни решения*. Разпоредбите на чл. 9, б. „е“ и б. „ж“ са свързани със ситуация, в която е налице противоречие между съдебното решение, чието признаване и изпълнение се иска и друго съдебно решение, постановено между същите страни. Хипотезата по чл. 9, б. „е“ се отнася за случай, в който несъвместимото съдебно решение е постановено от съд в замолената държава. Това съдебното решение се ползва с предимство, независимо дали е постановено първо във времето. Сезираният съд има право да даде приоритет на съдебно решение, постановено от съд от неговата държава, дори ако това съдебно решение е постановено след съдебното решение на избрания съд на договаряща държава. Прилагането на тази разпоредба изисква страните по делото да бъдат същите, но не е необходимо да има съвпадение в предмета на делото.

Хипотезата по чл. 9, б. „ж“ се отнася за ситуация, в която и двете съдебни решения са постановени от чуждестранни съдилища. В този случай може да се откаже признаване и изпълнение на съдебното решение, постановено от избрания съд на договаряща държава, само ако са изпълнени следните изисквания: първо, съдебното решение на избрания съд трябва да е постановено след несъвместимото съдебно решение; второ, страните трябва да бъдат същите; трето, предметът трябва да бъде същият; и четвърто, противоречащото съдебно решение трябва да отговаря на условията, необходими за неговото признаване и изпълнение в замолената държава.

3. Предварителни въпроси

Предварителният въпрос е въпрос, който трябва да бъде решен, преди да може да се реши основният въпрос по спора. При това положение решението по основния въпрос зависи, поне отчасти, от решението по предварителния въпрос. Например, ако основният въпрос е дали определени права по договор са били прехвърлени действително, съдът може да се наложи първо да реши дали тези права са съществували. Така съществуването на правата би бил предварителният въпрос; а валидността на прехвърлянето им, ще бъде основният въпрос.

Друг пример, който може да се даде е във връзка с лицензионен договор за предоставяне на ползването на права върху обект на индустриалната собственост (например патент)⁷³. В случай че се предяви иск от една от страните за

⁷³ Това е хипотезата с най-голямо практическо приложение и е предмет на уредба в отделна разпоредба – чл. 10(3).

обезщетение въз основа на договора, съдът може като преюдициален въпрос да трябва да се произнесе по действителността на патента. Решаването на преюдициалния въпрос проправя пътя за основното съдебно решение дали ответникът трябва или не трябва да плати обезщетение. Сезираният съд трябва да признае това съдебно решение и съответно, ако бъде присъдено заплащането на обезщетение, да изпълни решението, доколкото то е постановено от избрания съд при условията на Конвенцията. В този контекст възниква допълнителният въпрос, дали замоленият с изпълнението съд е длъжен съгласно Конвенцията да признае и постановеното в решението по предварителния въпрос? Проблемът е какво се случва, ако предварителният въпрос е извън предметния обхват на Хагската конвенция от 2005 г., докато основният въпрос попада в този обхват?

В държавите, чиито системи са основани на римското право, съдебното решение обикновено поражда действие само по отношение на присъденото по основния иск в диспозитива, докато в държавите от системата на общото право съществува принцип, състоящ се в недопускането на възражение, противоречащо на предишно изявление (*issue estoppel*) и обстоятелство, установено по предходно дело (*collateral estoppel*). Според този принцип, съдът, при определени обстоятелства, е длъжен да признае заключения по предварителен въпрос, постановени по предходно съдебно решение. Това правило намира приложение независимо от това дали съдебното решение е постановено от съдилищата на същата държава или от съд на друга държава. Отношението на Конвенцията към този принцип е неутрално. Разпоредбата на чл. 10 не поставя изискване за признаването или изпълнението на постановеното по такива предварителни въпроси, но също така допуска това да стане при условията на процесуалното право на замолената държава⁷⁴.

Според чл. 10(1), когато въпрос, изключен от обхвата на Конвенцията (в съответствие с чл. 2(2) или чл. 21), се поставя като предварителен въпрос, постановеният по този въпрос съдебен акт не се признава или изпълнява съгласно Конвенцията. Следващата разпоредба на чл. 10(2) се отнася до ефекта на постановеното по предварителния въпрос върху основното съдебно решение. Може да бъде отказано признаване или изпълнение на съдебно решение, ако и доколкото това съдебно решение се основава на съдебен акт по въпрос, изключен от предметния обхват на Конвенцията по чл. 2(2). Това означава, че дори ако самият предмет на съдебното решение е в обхвата на Конвенцията, признаването или изпълнението може да бъде отказано до степента, в която се основава на решение по въпрос извън обхвата на Конвенцията. Предвидено е (в чл. 10(4)) и подобно правило по отношение на постановеното по предварителен въпрос, изключен съгласно декларация, направена от държавата на сезирания съд по чл. 21.

⁷⁴ Пар. 194–197 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

Разпоредбата на чл. 10(3) установява специално правило по отношение на преюдициалните въпроси, които се отнасят до право на интелектуална собственост (различно от авторско право и сродните му права). Когато е постановено решение на съд относно действителността на право върху интелектуална собственост, различно от авторско право и сродните му права, признаването или изпълнението на съдебното решение може да бъде отказано или отложено единствено когато: (а) този акт е несъвместим със съдебно решение или решение на компетентен орган⁷⁵, постановено в държавата, съобразно правото на която е възникнало правото на интелектуална собственост; или (б) в тази държава има висящо производство относно действителността на това право върху интелектуална собственост.

4. Обезщетения

Формулирането на текста на чл. 11 относно обезщетенията с наказателен характер предизвиква разгорещени дебати на дипломатическата сесия, на която се приема Конвенцията⁷⁶. Основното възражение е към присъждането на такъв тип обезщетения със значителен размер от съдилищата в САЩ. Размерът на обезщетенията с наказателен характер се преценява като прекомерен, поради което съществува отпор от изпълнението на такива решения на американските съдилища в други държави.

От своя страна, американските юристи посочват, че обезщетенията с наказателен характер често имат напълно легитимни функции, които в други правни системи се изпълняват от други правни институти. Като пример се посочват обезщетенията, които се присъждат по правото на други държави с цел да компенсират причинени болки и страдания (нематериални вреди) без да са налице обективни критерии за определяне на точния размер на такова обезщетение. В този контекст обезщетенията, които се определят като наказателни, всъщност имат компенсационен характер. Освен това, присъденото плащане в съдебното решение по американското право не включва в себе си разносните по делото. Така, обезщетенията с наказателен характер покриват и съдебните разноски за спечелилата делото страна.

В контекста на тези позиции, се изготвя и текстът на разпоредбата на чл. 11, според която признаване или изпълнение на съдебното решение може да бъде отказано, ако и доколкото това съдебно решение присъжда обезщетение, включително обезщетение с наказателен или назидателен характер, което не обезщетява страната за действително претърпените вреди или понесените болки и страдания. Сезираният съд отчита дали и доколко присъденото от съда по произход обезщетение за вреди покрива съдебните разноски.

⁷⁵ Например Патентното ведомство.

⁷⁶ **Hartley**, T. Choice of Court Agreements under ..., p. 203.

Предвид дискуссионния характер на текста на чл. 11, разпоредбата е придружена от декларация, която има за цел да тълкува смисъла на нормите⁷⁷. На първо място, се посочва принципното положение, че съдебните решения, основаващи се на споразумение за избор на съд, учредяващо изключителна компетентност, което присъжда обезщетение на ответника, подлежат на изпълнение по Конвенцията. Допълнителното основание за отказ от признаване и изпълнение на съдебни решения, които присъждат обезщетения с наказателен характер се дължи на това, че в някои държави клаузата за обществен ред е с много тесен обхват и прилагането ѝ не би довело до отказ от изпълнение на такива решения.

От декларацията става ясно, че за квалификацията на вида на вредите и обезщетението не трябва да се съди единствено от наименованието им в текста на съдебното решение. Обезщетение, което е посочено като такова с наказателен характер, може всъщност да бъде предимно с компенсационен характер и обратното. Съдът, сезиран с искането за признаване и изпълнение, не следва да прави преценка дали би присъдил обезщетение в същия или подобен размер. В случаите когато не са налице обективни, количествени критерии за определяне на причинените вреди (например за неимуществени вреди), решението може да се откаже да бъде изпълнено единствено ако размерът на обезщетението е без всякакво съмнение прекомерен. Тогава размерът може да бъде намален, но не задължително до този, който би присъдил замоленият съд в конкретния случай. Замоленият съд не може да откаже да изпълни решението за целия размер на обезщетението, а единствено да намали този размер, до ниво, при което обезщетението не би имало явно наказателен характер.

В този контекст, чл. 15 допуска признаване или изпълнение на обособяема част от съдебно решение, когато се иска признаването или изпълнението на тази част или когато само част от съдебното решение може да бъде призната или изпълнена съгласно Конвенцията. Така ако част от решението се отнася до въпрос извън предметния обхват на Конвенцията или до такава част от обезщетението, което има наказателен или назидателен характер, то останалата част от решението подлежи на изпълнение.

5. Процедура по признаване и изпълнение

Процесуалните въпроси, свързани с производството по признаване и допускане до изпълнение на съдебното решение, както и във връзка със самото изпълнение на присъденото по решението, се уреждат от правото на замолената държава доколкото в Конвенцията не е предвидено нещо друго. Документите, които трябва да бъдат представени от страната, която иска признава-

⁷⁷ Пар. 205 от Доклада Hartley/ Dogauchi, който реферира към протокол от сесия на Харгската конференция по международно частно право – Minutes No 19 of the Twentieth Session, Commission II, paragraphs 13 and 14.

не или изпълнение са посочени в чл. 13(1)⁷⁸. В допълнение, ако съдържанието на съдебното решение не позволява на замоления съд да провери дали са спазени условията по Конвенцията, този съд може да изиска всякакви други необходими документи. Молбата за признаване или изпълнение може да бъде придружена от документ, издаден от съд на държавата по произход във формата, установена и публикувана от Хагската конференция по международно частно право⁷⁹. Ако посочените в настоящия член документи не са съставени на официалния език на държавата, до която е отправена молбата, те се придружават от легализиран превод на официалния език, освен ако правото на замолената държава не предвижда друго⁸⁰.

VI. Заключение

Хагската конвенция от 2005 г. представлява първия завършен опит в глобален мащаб за международна конвенция, която съдържа правила за директна международна компетентност по граждански и търговски дела. Проектът, в резултат на който се изготвя Конвенцията, започва с много по-амбициозната цел да се приемат набор от основания за директната международна компетентност, приемливи за държави, принадлежащи към различни нрави, традиции и системи. Изборът на съд на този етап се оказва това основание за международна компетентност, чието съобразяване (при определени условия) е потенциално приемливо за всички заинтересовани държави. Конвенцията търпи ограничения с оглед на сравнително тесния си предметен обхват, както и възможността за изключване на конкретни въпроси от обхвата ѝ от страна на всяка една присъединяваща се държава посредством декларация. Невключването на споразуменията за избор на съд, които учредяват неизключителна компетентност, също намалява практическото значение на акта.

На този етап, успехът на Хагската конвенция от 2005 г. не може да се сравнява с този на Нюйоркската конвенцията от 1958 г. в областта на арби-

⁷⁸ Тези документи са: (а) пълно и заверено копие от съдебното решение; (б) споразумението за избор на съд с изключителна компетентност, заверено копие от него или друго доказателство за неговото съществуване; (в) ако съдебното решение е постановено неprisъствено – оригинала или заверено копие на документ, който удостоверява, че на неучаствалата страна е бил връчен документът за образуване на производството или равносътният документ; (г) всички необходими документи, за да се удостовери, че съдебното решение поражда действие в държавата по произход или, където е приложимо, че подлежи на изпълнение в тази държава; (д) удостоверение от съд на държавата по произход, че съдебната спогодба или част от нея подлежи на изпълнение по същия ред като съдебно решение в държавата по произход (в случай, че се иска признаване или изпълнение на съдебна спогодба).

⁷⁹ Пар. 194–197 от Доклада Hartley/ Dogauchi.

⁸⁰ Чл. 13(4).

тража, чийто модел на правна уредба в голяма степен следва. Съществува и допълнителна съгласуваност с уредбата на пророгационното споразумение в Регламент (ЕС) №1215/2012, което прави сравнително ясно съотношението между двата акта и условията за прилагането им от съдилищата на държавите членки. За разлика от регламента, уредбата в Конвенцията няма дерогиращо действие по отношение на вътрешноправните източници, което означава, че тя въвежда един компромисен подход на правна уредба, потенциално приемлив за голям брой държави, без да изключва действието на друг по-либерален националноправен режим. Засилването на значението на Конвенцията зависи от постигането на по-широк географски обхват от договарящи държави.

ЛИТЕРАТУРА

Сърбинова. Дафина. Действителни ли са едностранните юрисдикционни клаузи? – *Търговско и облигационно право*, 2013, № 7, 27–40.

Ahmed, M. and P. Beaumont. Exclusive choice of court agreements: some issues on the Hague Convention on choice of court agreements and its relationship with the Brussels I recast especially anti-suit injunctions, concurrent proceedings and the implications of BREXIT. – *Journal of Private International Law*, 2017, Vol. 13, № 2.

Beaumont, P. Hague Choice of Court Agreements Convention 2005: Background, Negotiations, Analysis and Current Status (2009) 5. – *Journal of Private International Law*.

Brand, R. A. and P. M. Herrup. The 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements: Commentary and Documents. Cambridge University Press, 2008.

Hartley, T. Choice of Court Agreements under the European and International Instruments. Oxford University Press, 2013.

Hartley, T. The Hague Choice of Court Convention. – *European Law Review*, 2006, 31(3).

Magnus/Mankowski. European Commentaries on Private. International Law, Brussels Ibis Regulation, 2016.

Schulz, A. The Hague Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements. (2006) 2. – *Journal of Private International Law*.

Thiele, C. The Hague Convention on Choice of Court Agreements: Was It Worth the Effort?, In: Eckart Gottschalk and others (eds.). Conflict of Laws in a Globalized World. Cambridge University Press, 2007.

Von Mehren, A. T. Recognition and Enforcement of Foreign Judgments: A New Approach for the Hague Conference. – *Law & Contemporary Problems*, issue 57/1994.

Wilderspin, M., L. Vyskoka. The 2019 Hague Judgments Convention through European lenses. – *Nederlands Internationaal Privaatrecht*, Vol. 1 (2020).